

СЕМАНТИЧЕН АНАЛИЗ НА МЯСТОТО НА АБЛАТИВА И ЛОКАТИВА В ПАДЕЖНАТА СИСТЕМА НА СЪВРЕМЕННИТЕ ТЮРКСКИ ЕЗИЦИ

Милена Йорданова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се разглеждат падежните системи на десет тюркски езика, като акцентът се поставя върху наличието на локатив и аблатив в тях. Анализът на отделните падежи се базира на семантичното им интерпретиране.

Keywords: Turkic languages, case system, locative case, ablative case

Грамматичната категория падеж е регистрирана още в най-древните писмени паметници на тюркските езици, като в отделните езици претърпява специфично развитие, което придава неповторимост на конкретните езикови системи. Според руския езиковед Елдар Кардашев съществуват две състояния на падежната система в разглежданите езици: първото е по-древно и съответно е свойствено за по-ранните етапи от развитието на езиците от тюркското езиково семейство; второто състояние съответства на съвременното им развитие и представлява не по-малко предизвикателство пред изследователите поради комплексната си същност (Кардашев, 2009: 194).

В настоящото изследване се прави опит за критичен обзор на падежната система на съвременния етап от развитието ѝ в тюркските езици. Анализирани са броят и видът на падежите, регистрирани в десет тюркски езика: азербайджански, башкирски, казахски, киргизки, татарски, туркменски, узбекски, уйгурски, чувашки и якутски, като целта е да се фиксира наличието на аблатив и локатив и да се проследят техните особености. Получените резултати са представени в матричен вид. Представянето на отделните езици е по азбучен ред.

Азербайджански език

М. Ш. Ширалиев обособява шесткомпонентна падежна система в азербайджанския език. **Основният** падеж в разглеждания тюркски език служи за изразяване на извършителя на действието или за посочване на неопределен обект, върху който пада действието директно. В определени граматични конструкции (именни словосъчетания) с имена в съответния падеж може да се изразява признак. **С родителния** падеж се посочва посесивност и определеност. За обозначаване на посока, крайна

точка на движение и обект, към който е насочено действието, се използва **датив-алативът**¹ („дателно-насочващият“ падеж). С помощта на маркера на **винителния** падеж се обозначава определен пряк обект, върху който се извършва действието, изразено с преходен глагол. **Местният** падеж служи за изразяване на местоположение и местопребиваване. **Отделителният** („изходният“) падеж обозначава отправна точка в пространството или времето (Ширалиев, 1997: 163).

Башкирски език

Башкирският език също притежава шесткомпонентна падежна система. Според А. А. Юлдашев **основният** падеж е безафиксален и с него се посочва реалният извършител на действието при глаголи от деятелен, възвратен или взаимен залог. Също така с номинатив може да се изрази и неопределеност при обекти, върху които пада действието. **Родителният** падеж показва принадлежност, а **винителният** се използва за означаване на конкретен обект, който е обхванат директно от действието. Необходимо е да се отбележи, че маркерите за генитива и акузатива са с по петнадесет фонетични варианта. **Дателният** падеж обикновено обозначава адресата, но може да има като значение, в зависимост от реализацията си, насоченост на действието към обект, цел, както и продължителност на действието във времето. **Местният** падеж (**локативът**) и **отделителният** падеж (**аблативът**) имат падежни маркери с по шест фонетични варианта. Локативът обикновено показва местоположението на предмета или действието. В отделни случаи служи за темпорален маркер на действието, за индикатор за начина на извършване на действието, като понякога дори може да има и инструментално значение. Аблативът изразява изходна точка за действието или предмета, но в зависимост от характера на лексикалното значение на името изпълнява функция на каузатив, тъй като според А. Юлдашев (1997: 211) често посочва причина и обект на сравняване.

Казахски език

А. Т. Кайдаров обособява общо седем падежа в казахския език: **именителен**, **родителен**, **алатив-датив** („насочващо-дателен“), **винителен**, **местен**, **отделителен** и **инструментален** („творителен“). С изключение на номинатива всички компоненти на казахската падежна система имат специфични маркери, с помощта на които се изразяват *пространствени* и *непространствени* значения. Според автора пространствените отношения се изразяват чрез падежа алатив-датив, който обозначава крайна точка на движението. Местният падеж посочва местоположението или местопребиваването. Отделителният падеж показва началната точка на движението. Непространствени значения се изразяват от именителния и родителния падеж, които показват притежание (посесивност). Винителният падеж обозначава обекта, който се обхваща директно и изцяло от действието. Инструменталният падеж изразява съвместност и маркира инструментални отношения (Кайдаров, 1997: 248).

Киргизки език

В съвременния киргизки книжовен език падежната система се състои от шест компонента според Б. О. Орузбаева. В именителния, или основния падеж се намират съществителните имена, с помощта на които се изразява реалният извършител на действието при глаголи от деятелен, възвратен или взаимен залог. **Родителният** падеж се използва за изразяване на принадлежност. **Датив-алативът** („дателно-насочващият“ падеж) показва лицето или предмета, към които е насочено действието, също така и цел или времево отношение. **Винителният** падеж служи за посочването на конкретен обект, който обхваща действието, изразено с преходен глагол. Със съществителните имена във форма за **местния** падеж се изразява темпоралност (момент или период), местоположение или начин. **Отделителният** падеж се посочват темпоралност (начален момент), начална точка на движение, начин, но също така и причина (Орузбаева, 1997: 291).

Татарски език

М. З. Закиев счита, че падежите в татарския език са десет и ги разделя в три групи. В първата група е включен единствено **основният**, или **неопределителният** падеж. В следващата група, определена като съдържаща *адвербиални* падежи, са причислени **винителният**, **алативът** („насочващ“), **„местно-времевият I“** и **отделителният**. Като *адноминални* се определят останалите падежи: **родителният**, **„местно-времевият II“**, **еквативът**, **абесивът** и **мунитивът** (Закиев, 1997: 363).

Туркменски език

Туркменският език съдържа шесткомпонентна падежна система, в която се включват активните в настоящия период от развитието на езика падежи. Б. Чарияров и О. Назаров обособяват две групи в рамките на представената от тях падежна система: *граматически* падежи и *локални* падежи. Като граматически се разглеждат **основният**, **родителният** и **винителният** падеж, докато във втората група се причисляват **дателният**, **„местно-времевият“** и **отделителният** падеж. Авторите подчертават, че всеки от падежните маркери има по няколко фонетични варианта, като изборът сред тях се основава на вида на звука в краесловие и на последния гласен звук в думата. Акцентира се на обстоятелството, че е възможна употребата в редица случаи на генитива и акузатива, в по-малка степен на датива, без падежен маркер. От друга страна, Б. Чарияров и О. Назаров обръщат внимание на факта, че в системата на туркменския език се забелязва наличието и на следните падежи, които са в зачатъчна („рудиментарна“) форма: **компаратив (екватив)**, **абесив**, **комитатив** и **алатив**. Афиксите им понастоящем не се разглеждат като падежни, а като словообразователни (Чарияров и др., 1997: 418), което затруднява изграждането на единна схема за падежната система на туркменския език.

Узбекски език

А. П. Ходжиев регистрира шест падежа в узбекския език. С нулева форма се характеризира **основният** падеж, т.е. той не притежава специфичен маркер. С **родителния** падеж се изразява посесивност, а с **винителния** падеж – обект, който се обхваща директно и изцяло от глаголното действие. **Алативът** („на-сочващият“ падеж) обозначава насоченост на действието към обекта. Приемането на маркер за **местния** падеж показва, че чрез съществителното име с него се уточнява мястото или времето на извършване на действието. **Отделителният** падеж обикновено показва обект, през който се извършва действието, пътя, по който се осъществява преминаването (маршрут). Същността на узбекските падежи показва, че всичките падежи в съвременния узбекски книжовен език са многозначни и полифункционални (Ходжиев, 1997: 429–430).

Уйгурски език

Уйгурският език се характеризира с единен тип склонение и шест падежа според Г. С. Садвакасов. Авторът подчертава, че това склонение обхваща съществителните и числителните имена, местоименията и много от субстантивиранияте форми. **Основният** падеж е безафиксален и в него се намира реалният извършител на действието при глаголи от деятелен, възвратен или взаимен залог. Този падеж е и вокативен по характер и се използва също в случаите, когато едно лице се обръща към друго. Принадлежност и различни връзки и отношения между предметите се предават чрез **родителния** падеж, който може да се изрази и афиксално, и безафиксално. В случаите, когато генитивът е без падежен маркер, обозначава общо, по-отвлечено отношение между предметите. Отношенията място, време, цел и причина могат да бъдат означени при съществителните имена с афикс за **датив-алатива** („дателно-насочващия“ падеж). Основните значения, които носи той, са означаване на крайна точка в пространството или времето, както и посочване на предмет, към който е насочено действието/движението. **Винителният** падеж се управлява от преходните глаголи и с него се означава обектът, който е засегнат пряко от глаголното действие. **Местният** падеж обозначава местоположението на лицето или предмета, времето на извършване на действието, оръдието, с помощта на което се извършва действието, състояние, положение, обстоятелство. С маркера за **отделителния** падеж съществителните имена изразяват начална точка на движение/действие, причина, време, отношение част към цяло, елементи или материал, от които се състои предметът; обект на сравнение (Садвакасов, 1997: 442–443).

Чувашки език

Седемкомпонентна е падежната система в чувашкия език. Тази позиция застъпва И. А. Андреев в своето изследване за същността и характера на чувашкия език. Авторът подразделя обособените от него падежи на две групи, в които

разпределя падежите според това, дали с тях могат да бъдат предадени *обектни*, или *пространствени* значения. В първата група са обединени **основният, дателно-винителният, отделителният, инструменталният** („творителният“) падеж, **абесивът** и **каузал-алативът** („причинно-целевият“ падеж). За изразяването на пространствени значения се използват дателно-винителният, **местният** и **отделителният** падеж. При предаването на този вид отношения понякога участват и следлози, като в някои случаи падежите и следлозите могат да образуват синонимни връзки. Падежните маркери и следлозите, изразяващи пространствени отношения, могат да предават също и обектни значения (Андреев, 1997: 484).

Якутски език

Н. К. Антонов включва като численост осем падежа в предложенията от него модел за падежна система в съвременния якутски книжовен език: **основен, социатив, акузатив, партитив, датив, аблатив, инструментал** и **компаратив**. С помощта на тези падежи се изразяват субектно-обектни и пространствени отношения. Пространствените отношения в определени ситуации могат да се предават и чрез следлози. Обръща се внимание на обстоятелството, че падежната система в якутски език се отличава в известна степен от тази в другите тюркски езици. Различието се изразява в липсата на местен и родителен падеж, но от друга страна, в якутския език са налични **социатив, инструментал, партитив** и **компаратив** (Антонов, 1997: 518; Севортиян, 1956: 61–62). Социативът посочва предмета/лицето, съвместно с които се извършва действието, като получаването на този падежен маркер може да обозначи равноправни участници или само съпътстващи лица/предмети. Афиксът на инструменталния падеж, с който се изразява средството на извършване на действието, не подлежи на етимологизация. Маркерът на партитива²⁾, който е една от спецификите на якутския език, е близък до афикса на локатива, като вероятно имат сходен генезис, т.е. той произлиза от локативния. Допустимо е да се предложи и хипотезата за развитието на партитивния маркер от афикса за аблатива чрез отпадането на звука *-n*, тъй като отделителният падеж, както и в останалите тюркски езици, има и партитивно значение. Компаративът се използва за означаване на обекта, спрямо който се сравнява друг обект.

Прегледът на падежните системи в десетте тюркски езика позволява да се направи серия от изводи с теоретико-приложен характер. Регистрира се наличие на падежна система във всички разгледани тюркски езици като характерна тяхна особеност, независимо от различния брой на обособените падежи във всеки език. Броят на компонентите на падежната система варира от шест до десет падежа, като всеки от тях в отделните езици има различен брой фонетични варианти на съответния маркер. Отчита се наличието на местния и отделителния падеж в рамките на падежните системи на всичките включени в обзора тюркски езици. Изключение е липсата на локатив в якутския език, като в него се смята, че местният падеж е преосмислен в партитив. Установява се непосредствено разглеждане на

местния и отделителния падеж в представените езици, като тази тенденция се нарушава единствено в случаите, в които не е обособен локатив (т.е. в якутски език). Също така е необходимо да се отбележи, че във всички езици, в които се констатира наличието на местен и отделителен падеж, поредността им е в следния вид: първо се посочва локативът, последван от аблатива. В предложеното название на локатива в татарския и туркменския език (местно-времевия падеж) се подчертава съвместяването на локална и темпорална семантика, която се изразява с този падеж. Обаче същата тенденция не се наблюдава при аблатива (изходния падеж), в чието название не се отбелязват носените от него значения за време и място, т.е. и на пространствени, и на времеви отношения.

От анализа на падежите в разгледаните езици се установява, че в падежната система на тюркските езици биха могли да се обособят четири групи: непространствени и пространствени (казахски език); адвербиални и адноминални (татарски език); граматически и локални (туркменски език); обектни и пространствени (чувашки език). В чувашкия език, приеман като единствения жив наследник на езиците от прабългарската група, се обособява наличието на особен комбиниран падеж, при който дателното и акузативното отношение се изразяват посредством този падеж.

БЕЛЕЖКИ

1. За значението, изразяващо посока при разглеждания падеж, в настоящото изследване се приема названието *алатив*, а не директив, за да се направи разграничение от наличните в историческия развой на тюркските езици директивни падежи.
2. Според Севортян (Севортян, 1956: 61) този падеж има значението на *genitius partius*.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев, И. А. (1997). Чувашский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 480–491). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.
- Антонов, Н. К. (1997). Якутский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 513–524). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.
- Закиев, М. З. (1997). Татарский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 357–372). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.
- Зализняк, А. А. (2002). За разбирането на термина „падеж“ в лингвистическите описания. В: *Русское именное словоизменение с приложением избранных работ по современному русскому языку и общему языкознанию* (с. 613–647). М., I–VIII.

- Кайдаров, А. Т. (1997). Казахский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 242–254). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.
- Кардашев, Э. Н. (2009). К вопросу исторического развития тюркской падежной системы. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена* (с. 194–197). Санкт-Петербург: РГПУ.
- Орузбаева, Б. О. (1997). Киргизский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 286–298). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.
- Садвакасов, Г. С. (1997). Уйгурский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 437–450). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.
- Севортян, Э. В. (1956). Категория падеж. *Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков. Морфология* (с. 45–64). Москва: Издательство Академии Наук СССР
- Ходжиев, А. П. (1997). Узбекский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 426–437). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.
- Чарияров, Б. (1997)., О. Назаров. Туркменский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 412–426). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.
- Ширалиев, М. Ш. (1997). Азербайджанский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 160–172). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.
- Юлдашев, А. А. (1997). Башкирский язык. *Языки мира. Тюркские языки* (с. 206–216). Бишкек: РАН Институт Языкознания, Издательский Дом „Кыргызстан“.

SEMANTIC ANALYSIS OF LOKATIVE AND ABLATIVE IN THE CASE SYSTEMS OF THE MODERN TURKIC LANGUAGES

Abstract. This study surveys the case systems of ten Turkic languages. The emphasis is put on the presence of Locative and Ablative in these cases systems. The analysis of the different cases is based on their semantic interpretation.

Assist. Prof. Milena Yordanova, PhD

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15 Tsar Osvoboditel Blvd., 248
1504 Sofia, Bulgaria
Email: yordanova_milena@yahoo.com

Таблица на падежите в десет тюркски езика*

Език Падеж	азербайджански	башкирски	казахски	киргизки	татарски	туркименски	узбекски	уйгурски	чувашки	якутски
номинатив	основной	основной	основной	основной/ именительный	основной/ неопределенный родительный	основной	основной	основной	основной	основной
генитив	родительный	родительный	родительный	родительный	родительный	родительный	определятельный/ родительный	родительный		
датель-алатив 1.датив 2.датель-алатив/ алатив-датив 3.алатив	дательно- направительный	дательный	направительно- дательный	дательно- направительный		дательный		дательно- направительный		дательно- направительный
каузал-алатив					направительный	аматив	направительный		прично- целевой	
датель-акузатив									дательно- винительный	
акузатив	винительный	винительный	винительный	винительный	винительный	винительный	винительный	винительный		винительный
локатив- темпорап										
1.локатив 2.локатив- темпорап (I и II)	местный	местный	местный	местный	местно- временной I и II	местно- временной	местный	местный	местный	
аблатив	исходный	исходный	исходный	исходный	исходный	исходный	исходный	исходный	исходный	
инструментал			творительный						творительный	орудный
екватив (компаративе)					уподобительный	компаратив				сравнительный
абесив (приватив/ картив)					лишительный	абесив				
инунтив					обладательный					
комитатив (социативе)						комитатив				сообщественный
партив										частный

* Названията на падежите според съответните автори са дадени в курсив.